

Rapport Maatschappelijke consultatie

"Beheer op lange termijn van hoogactief en langlevend radioactief afval"

Een consultatie georganiseerd door NIRAS
Voorjaar 2009

De Maatschappelijke consultatie werd in het voorjaar 2009 georganiseerd door NIRAS rond het Afvalplan voor het langetermijnbeheer van hoogactief en langlevend radioactief afval (categorieën B et C).

De consultatie omvat: de NIRAS Dialogen, de Interdisciplinaire Conferentie en de Online Participatie.

Het rapport werd opgesteld door een groep onafhankelijke procesbegeleiders.

Hasselt, 1 juli 2009
Dialogue Learning Centre

© Dialogue Learning Centre 2009

Versie 1.0 - 1 juli 2009

Verantwoordelijke uitgever: Dialogue Learning Centre bvba, Runkstersteenweg 1120 - 3500 Hasselt

Met bijdragen van: Francis Gastmans, Katrien Massa, Stef Steyaert, Luk Vanrespaille

Eindredactie: Luc Vanrespaille

Rapport Maatschappelijke consultatie

"Beheer op lange termijn van hoogactief
en langlevend radioactief afval"

Een consultatie georganiseerd door NIRAS

Voorjaar 2009

*Met dank
aan alle deelnemers aan de NIRAS Dialogen en de Interdisciplinaire Conferentie,
aan de directie van NIRAS en de medewerkers, aan de collega's procesbegeleiders
en de collega's van GreenFacts vzw.
Dankzij jullie bijdrage is dit rapport, met al de bijlagen, (leer)rijk gevuld.*

Een rapport komt tot stand

Een rapport

Dit rapport van de Maatschappelijke consultatie werd geschreven door de rapporteur en drie procesbegeleiders. We hebben tijdens het verloop van de consultatie erg systematisch notities bijgehouden. Wat we u voorleggen is een synthese. We hebben getracht deze samenvatting zo waarheidsgetrouw mogelijk te maken. In deze tekst hebben we daarom met een afkorting telkens aangegeven waar u de oorspronkelijke opmerking kunt terugvinden. Al het basismateriaal waarop deze synthese berust, vindt u in de bijbehorende publicatie "Rapport Maatschappelijke consultatie - Bijlagen".

Aan het eind van deze tekst hebben we onze eigen observaties toegevoegd. We hopen dat de synthese hiermee meer reliëf krijgt. Tevens hebben we onze blik van het verleden naar de toekomst gedraaid en uit de observaties een reeks aanbevelingen gehaald die nuttig kunnen zijn voor de volgende stappen in het proces van het Afvalplan.

Het 'ruw materiaal' in een bijlage

Van 2 januari 2009 tot op het ogenblik van het afsluiten van dit rapport op 25 juni 2009 werden notities genomen en documenten bewaard.

Deze 'ruwe gegevens' vindt u in "Rapport Maatschappelijke consultatie - Bijlagen":

- Tijdens de Dialogen en de IDC (Interdisciplinaire Conferentie) heeft de rapporteur notities genomen en die later verwerkt in een verslag per bijeenkomst.
- De deelnemers hebben hun inbreng genoteerd op post-it's en op flip-over's of er werd voor hen genoteerd door de procesbegeleiders. Van al deze post-it's en flipover's werd een foto genomen. De foto's werden toegevoegd aan de verslagen van de rapporteur.
- Uit de grote hoeveelheid materiaal werden 200 vragen gehaald en in een lijst gezet per dimensie.
- De rapporteur heeft op de IDC kort de presentatie genoteerd van de vier inleiders.
- Na de Dialogen en de IDC hebben de procesbegeleiders samen met NIRAS een korte debriefing gehouden. Hiervan werd een verslag gemaakt.
- NIRAS heeft een logboek bijgehouden van alle acties die zij heeft ondernomen om deelnemers te werven voor de Maatschappelijke consultatie.

Rapport Maatschappelijke consultatie

1 Gegevens

1.1	Situering van de Maatschappelijke consultatie in het traject van het Afvalplan	4
1.2	De deelnemers en de begeleiders. Wie was aanwezig?	5
1.3	Het proces, het verloop van de ontmoetingen	6
1.4	De communicatie rond de consultatie	9
1.5	De waardering door de deelnemers	11
1.6	Een overzicht van de opties voor het beheer	13
1.7	De vier dimensies van een duurzame oplossing	14

2 Er werden vele vragen gesteld

2.1	De technisch-wetenschappelijke dimensie	16
2.2	De financieel-economische dimensie	17
2.3	De dimensie milieu en veiligheid	17
2.4	De maatschappelijk-ethische dimensie	18
2.5	De internationale context	19

3 Een synthese van de resultaten

3.1	Vooraf	20
3.2	Een schematisch overzicht van de thema's	
3.3	Wantrouwen, veiligheid(sgevoel), risico, gevaren, onzekerheid, onduidelijkheid en verloop van die onzekerheid in de tijd, ...	21
3.4	Kennis, knowhow, onderzoek en doorgeven van kennis en kunde, geheugen, sensibiliseren, ...	22
3.5	Communicatie, informatie, transparantie, bewustmaking, betrokkenheid creëren, ...	24
3.6	Maatschappelijk draagvlak, gedeelde oplossing, alle of minstens allerhande partijen betrekken	25
3.7	Financiering, de vervuiler betaalt, verantwoordelijkheid, billijkheid, solidariteit	27
3.8	Beslissen? Waarom nu? Op welke termijn? En hoe? Welke criteria, welk afwegingskader, welke dimensie moet de doorslag geven? Duurzaamheid? (On)omkeerbaarheid	28
3.9	Controle, follow-up, toezicht, begeleidingscomité, ...	30
3.10	Het tijdsperspectief, omgaan met tijd, science fiction-denken, vergeten, (on)omkeerbaarheid	31

4	Observaties en aanbevelingen	
4.1	Persoonlijke observaties	32
4.2	Omgaan met (ogenschijnlijk) tegengestelde belangen	33
4.3	Omgaan met angst	34
4.4	Omgaan met taal, met woorden	34
4.5	Omgaan met tijd	34
4.6	Omgaan met informatie	35
4.7	Omgaan met betrokkenheid	36

Rapport Maatschappelijke consultatie Bijlagen

- 1 Verslagen van de rapporteur
  - NIRAS Dialogen: verslag van de 8 Dialogen met foto's van de filpover
  - IDC: verslag van de 8 werkgroepen met foto's van de flipover
- 2 De 200 vragen van de deelnemers aan de Dialogen en de IDC
- 3 Verslag van de 4 inleiders op de IDC
- 4 Verslag van de observaties van twee journalisten op het einde van de IDC
- 5 Debriefing door de procesbegeleiders van de IDC
- 6 Het logboek van NIRAS: de communicatie rond de consultatie

1 Gegevens

1.1 Situering

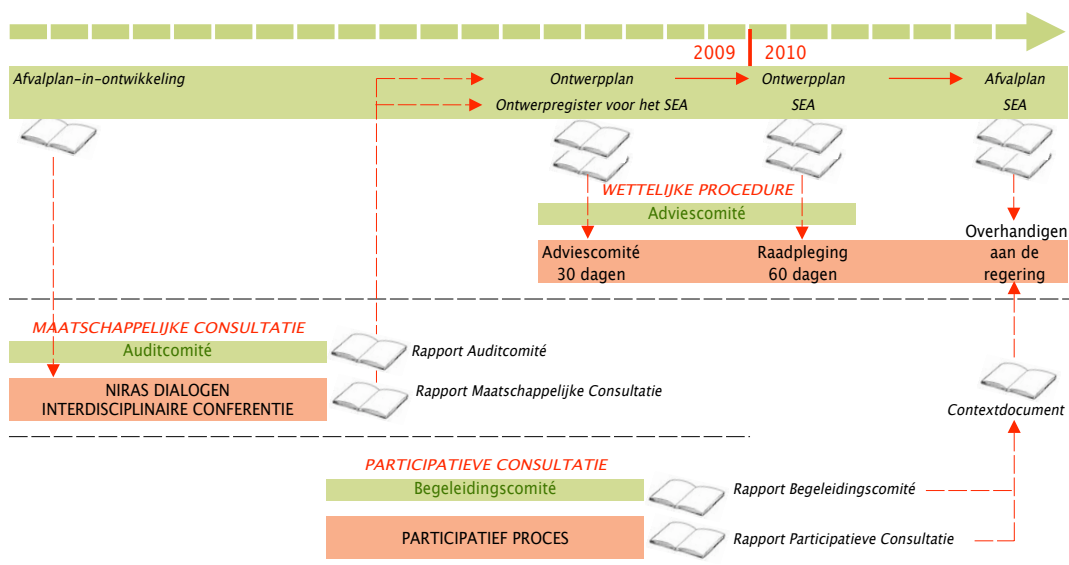
NIRAS, de Nationale instelling voor radioactief afval en verrijkte splijtstoffen, is de openbare instelling die het radioactieve afval en de overtollige splijtstoffen in België beheert. De instelling stelt op dit ogenblik een Afvalplan op over het beheer van het hoogactief en langlevend radioactief afval. Ze wil dit plan voorleggen aan de regering in 2010. De instelling is bij wet verplicht (wet van 13 februari 2006) om gedurende 60 dagen een consultatie te houden over het milieueffectenrapport (SEA = Strategic Environmental Assessment) dat haar Afvalplan begeleidt.

NIRAS heeft een jarenlange ervaring met het voeren van een dialoog met de bevolking. Ze heeft geoordeeld dat een wettelijke raadpleging erg onvoldoende is om een breed maatschappelijk draagvlak te hebben voor haar Afvalplan. Daarom nam ze het initiatief van een vrijwillige consultatie.

NIRAS wil voorafgaand aan het schrijven van het Afvalplan te weten komen wat er leeft bij de bevolking. Ze wil gebruik maken van de input die velen haar kunnen geven om een Afvalplan uit te werken dat helder is, begrijpbaar, volledig en op alle punten wetenschappelijk onderbouwd. Om die reden heeft ze in het voorjaar 2009 een Maatschappelijke consultatie georganiseerd, enerzijds met burgers en anderzijds met experts.

NIRAS heeft een groep zelfstandige procesbegeleiders aangesproken om het verloop van de verschillende onderdelen van de Maatschappelijke consultatie uit te tekenen en te begeleiden. De consultatie bestond uit 8 NIRAS Dialogen, een Interdisciplinaire Conferentie en de mogelijkheid van online participeren. Dialogue Learning Centre bvba is de coördinator van de begeleiding.

Een Auditcomité ziet toe op de kwaliteit van het verloop en de resultaten.

1.2 De deelnemers en de begeleiders

1.2.1 De Dialogen

De Dialogen werden georganiseerd met het oog op deelname van enerzijds gewone burgers en anderzijds personen die participeerden vanuit hun betrokkenheid bij een maatschappelijke organisatie. Voor deze laatste categorie gold wel de afspraak dat ze niet optraden als ‘vertegenwoordiger’ van hun organisatie. Ze konden uiteraard wel spreken vanuit het engagement dat hen met de betreffende organisatie verbindt.

Francis Gastmans (Dialogue Learning Centre bvba) was de verantwoordelijke coördinator voor alle Dialogen, telkens aangevuld door twee procesbegeleiders. Voor de Franstalige Dialogen waren dit steeds Stephane Delberghe en Barbara de Radiguès, voor de Nederlandstalige Dialogen Katrien Massa (25/4, 9/5, 12/5), Stef Steyaert (25/4, 11/5 en 12/5), Philippe Bailleur (9/5) en Jim Baeten (11/5). Elke Dialoog werd ook geobserveerd door een lid (of een afgevaardigde van een lid) van het Auditcomité. Per Dialoog waren 3 of 4 NIRAS-medewerkers aanwezig. Met uitzondering van de eerste Franstalige Dialoog (18/4, verslag door Stephane Delberghe) verzorgde Luk Vanrespaille steeds de verslaggeving.

Een overzicht van het aantal aanwezigen bij elke Dialoog:

	Burgers	Personen vanuit organisatie	Auditcomité	NIRAS
Franstalige Dialogen				
Zaterdag 18 april	2	2	3	4
Maandag 20 april	2	0	3	4
Vrijdag 15 mei	7	2	1	3
Zaterdag 16 mei	5	0	3	3
Nederlandstalige Dialogen				
Zaterdag 25 april	2	2	2	3
Zaterdag 9 mei	5	4	1	5
Maandag 11 mei	6	12	2	4
Dinsdag 12 mei	3	6	1	3

Op maandag 11 mei (3e Nederlandstalige Dialoog) namen een 12-tal personen van MONA en STORA deel aan de Dialoog. MONA en STORA zijn de overlegorganen in Mol (MONA) en Dessel (STORA) die werden opgericht in het kader van de partnerschappen voor de berging van laagradioactief afval (categorie A).

1.2.2 De Interdisciplinaire Conferentie

De Interdisciplinaire Conferentie (IDC) was gericht op experts vanuit verschillende hoeken: academische wereld, overheid, industrie, het middenveld,... In het totaal namen 84 deskundigen aan de IDC deel: 38 Franstaligen en 46 Nederlandstaligen. Voorzitter van de IDC was Mark Dubrulle

van Greenfacts vzw, de algehele leiding was in handen van Francis Gastmans. De IDC werd begeleid door een team van 8 groepsfacilitatoren (Barbara de Radiguès, Manu Deloeul, Sophie Fétu en Julien Knoepfler, Mark Hongenaert, Bert Smits, Katrien Massa en Luc Verheijen) en één leadfacilitator (Stef Steyaert). Vanuit NIRAS waren zowel de directeur-generaal, Jean-Paul Minon, de adjunct-directeur-generaal, Mark Demarche, de directeurs Philippe Lalieux en Valentine Van Hove en de directeur van Euridice Peter De Preter aanwezig.

1.3 Het proces

1.3.1 De Dialogen

Het oorspronkelijke scenario in grote stappen:

1. Verwelkoming, afspraken, bedoeling
2. Presentatie van gemeenschappelijke basisinformatie
3. Kennismaken en connecteren met het onderwerp en het doel van de dag
4. Actief op zoek gaan naar bijkomende informatie op de informatiemarkt
5. Benoemen en bespreken van vragen en bekommernissen door op zoek te gaan naar achterliggende waarden. Samenbrengen in thema's, waar rond vragen geformuleerd dienen te worden waarop het Afvalplan een antwoord zou moeten kunnen bieden.
6. Uitwisseling tussen de subgroepen in een inspiratieronde
7. Per geselecteerd thema komen tot een zorgvuldig geformuleerde vraag waarvoor telkens scherp wordt gesteld welke waarden en bekommernissen er achter zitten, hoe ze zich verhoudt tot de andere vragen (prioritering) en welke 'gewicht' de vraag heeft. Per vraag ook inzicht verwerken in hoe ze zich verhoudt tot de vier dimensies.

De uiteindelijke aanpak:

Bovenstaand scenario is voor de meeste dialogen in grote mate gevolgd. De belangrijkste wijzigingen zijn te wijten aan het feit dat het oorspronkelijke scenario geschreven was voor een oefening met 60 tot 100 deelnemers. Doordat voor elk van de Dialogen de deelnemersgroep veel kleiner was (2 tot 18, gemiddeld een 8-tal), is in de werkelijke Dialogen niet met parallelle sessies in subgroepen maar met één deelnemersgroep gewerkt. Processtap 6, bedoeld voor uitwisseling en inspiratie tussen de groepen, is daardoor weggefallen en in een aantal gevallen vervangen door een moment van tussentijdse feedback door de mensen van NIRAS. Verder is de vrijgekomen tijd vooral ook benut voor meer inhoudelijke uitdieping van de bekommernissen in criteria.

Behalve in de eerste Nederlandstalige Dialoog, hebben we in processtap 7 voor de uitwerking van thema's niet expliciet het schema van de vier dimensies gebruikt. Het uitwerken van de thema's verliep dynamischer, kreeg meer diepgang en leverde waardevollere informatie op, aan de hand

van vragen zoals “Wat versta je precies onder... bv. transparantie ?” en “Wanneer is het goed genoeg? Wanneer is er voldoende rekening gehouden met en aandacht gegeven aan deze bekommernis?” en “Wanneer is voor jou de informatie transparant genoeg?” Deze en andere vragen bleken efficiënt om te komen tot concrete criteria en een idee te krijgen van het gewicht dat ze hebben voor mensen.

Om de thema's op deze manier te kunnen uitwerken, deden de procesbegeleiders na de middagpauze een voorstel van clustering en konden de deelnemers op dat moment aangeven wat zij belangrijke thema's vonden om verder op door te gaan. In een aantal Franstalige Dialogen is in deze fase ook wel aan de NIRAS mensen gevraagd wat zij thema's vonden die verdere uitwerking verdienden, bv. omdat ze nieuw of onduidelijk waren voor NIRAS.

In de eerste Franstalige Dialoog hebben de NIRAS mensen gedurende het gesprek van de deelnemersgroep de ruimte verlaten om daarna in dialoog te gaan over het geleverde werk. In alle daaropvolgende Dialogen zijn de mensen van NIRAS steeds in de ruimte gebleven, zij het op de achtergrond, waardoor zij de volledige dialoog mee konden volgen en de bekommernissen in hun authentieke vorm van de deelnemers konden horen en waarderen.

Één Franstalige Dialoog heeft, omdat er slechts twee deelnemers waren, eerder de vorm gekregen van een vraag-en-antwoord-gesprek tussen NIRAS en de deelnemers en was ook veel korter dan de andere Dialogen.

1.3.2 De Interdisciplinaire Conferentie (IDC)

De doelstelling van de IDC was te onderzoeken aan welke criteria en toetsstenen de verschillende bergingsopties moeten afgewogen worden om aanvaardbaar, haalbaar en uitvoerbaar te zijn en dit binnen de 4 dimensies.

Om deze doelstelling te realiseren was een aanpak ontwikkeld, waarbij de deelnemers eerst de nodige informatie kregen. Deze informatie betrof onder meer de problematiek van de radioactiviteit en het hoog radioactief afval, de verschillende afvalcategorieën en het korte- en langetermijnbeheer dat ermee gepaard gaat, de verschillende opties voor het langetermijnbeheer, inclusief het verduidelijken van de concepten actief en passief beheer en de 4 dimensies van een duurzame oplossing (maatschappelijk/ethisch, economisch/financieel, wetenschappelijk/technologisch en milieu/gezondheid). Die informatie werd gegeven door Philippe Lalieux en Peter De Preter, na een verwelkoming door Jean-Paul Minon.

Na op deze manier de nodige basiskennis te hebben opgedaan, kregen de deelnemers voor elke dimensie van een duurzame oplossing een korte, inspirerende beschouwing. Deze inleidingen hadden de bedoeling de deelnemers te triggeren, uit te dagen om op een kritische manier naar de 4 verschillende dimensies te kijken (zie verslag IDC in bijlage). Ze werden gegeven door Jean-Marie Streydio, Gilbert Eggermont, Joan Condijs en Victor Dries.

De verwelkoming, de inleiding en de inspirerende beschouwingen namen meer tijd in beslag dan oorspronkelijk in het draaiboek voorzien. Hierdoor werd de koffiepauze met ruim een half uur vertraging gehouden. Na afloop van de koffiepauze, startte het interactieve gedeelte. Hierbij was de zaal opgesplitst in 8 hoeken, 4 Nederlandstalige en 4 Franstalige. In elk van de 4 (taal)hoeken stond een van de dimensies van een duurzame oplossing centraal. De deelnemers konden – volledig vrij - aansluiten bij een Nederlandstalige of Franstalige groep.

De verschillende groepen startten het gesprek rond de vraag vanuit welk oogpunt binnen de gegeven dimensie de deelnemers een keuze zouden maken voor een van de beheeropties. Op deze manier kom men komen tot een inventaris van mogelijke criteria of toetsstenen die door de procesbegeleiders werden genoteerd. Na een gedachtewisseling van een 30-tal minuten, konden de deelnemers doorschuiven naar een andere hoek (een andere dimensie). Ook nu kon men weer vrij kiezen; de groepen bleven dus niet als groep bijeen.

De groepsbegeleider lichtte kort het resultaat van de vorige groep toe en startte vervolgens een nieuw gesprek, met het oog op het verdiepen of uitbreiden van de reeds gevormde lijst met criteria of toetsstenen. In het oorspronkelijke draaiboek waren op deze wijze 4 iteraties voorzien. Omdat het gedeelte voor de pauze aanzienlijk langer had geduurd dan oorspronkelijk voorzien, werd in de praktijk nog slechts een zeer korte derde iteratie gehouden die meer ‘toetsend’ van aard was en een antwoord zocht op de vraag: “Ontbreken er nog belangrijke zaken in de lijst van criteria?”

Na de middagpauze presenteerde elke groepsbegeleider kort de resultaten van de voormiddag. Daarna konden alle deelnemers kiezen voor een dimensie (in een Nederlands- of Franstalige groep), waarvan ze de verzamelde toetsstenen op hun bruikbaarheid konden onderzoeken en verder in detail uitwerken. In elke groep werden de verzamelde criteria nogmaals kritisch overlopen vanuit hun belang voor de gegeven dimensie. Daarna werd gepoogd om de weerhouden criteria toe te passen op de gegeven opties, niet met de bedoeling om een keuze te maken tussen de opties maar louter om ze te testen op hun bruikbaarheid.

Concreet gebeurde deze oefening door een tabel te maken met in de rijen de lijst met toetsstenen en in de kolommen de verschillende opties. Op post-its werd zoveel mogelijk (binnen het gegeven tijdsbestek) genoteerd wat de evaluatie zou kunnen zijn van een specifiek criterium voor een specifieke optie. De groepen werkten gedurende 1 uur en een kwartier aan deze opdracht, tot aan de koffiepauze. Een duidelijk waarneembaar effect was dat mensen beseften dat het niet zo eenvoudig was om criteria echt expliciet te maken.

Na de koffiepauze konden de deelnemers vrij rondlopen en kennis nemen van de resultaten van de andere groepen. Dat leverde boeiende gesprekken op. Twintig minuten later keerden alle deelnemers terug naar de groep waarin ze voor de koffiepauze hadden gewerkt. Hier werd nog een kort

overzicht gegeven van de opmerkingen tijdens de voorgaande sessie, waarna de groepsbegeleider elke deelnemer om een korte evaluatie van het verloop van de dag vroeg.

De dag werd afgerond met de reflecties van twee journalisten die de hele dag als observator hadden gevolgd (Raf Scheers van EOS en Jacques Bredael van RTBF) en een slotwoord door Jean-Paul Minon, directeur-generaal van het NIRAS.

1.4 De communicatie rond de consultatie

De campagne rond de Maatschappelijke consultatie kreeg haar officiële start met een persconferentie op **27 januari 2009**. Zeven journalisten waren aanwezig en hebben het persbericht overgenomen. Er was die dag een bericht op radio en tv, zowel op de RTBF als op VRT. De dagen daarop verschenen er berichten in diverse kranten of op hun website (Knack, De Tijd, De Standaard, DeMorgen, Metro, Le Soir, La Libre, L'Echo, Belga). Het aantal unieke bezoekers op de NIRAS website steeg op 28/01 naar 350 op 1 dag.

Voor sommigen was het persbericht de aanleiding om een artikel te wijden aan het thema (De Standaard en DeMorgen op **4 februari 2009**).

Was het een vervelende zaak of was het een opportuniteit? Tegelijk met de campagne van NIRAS startte het Nucleair Forum zijn publiciteitscampagne rond kernenergie. Is dit toeval? Voor NIRAS wel, maar menige burger stelt dat in vraag. Het blijkt voor velen onduidelijk in welke mate NIRAS als overheidsinstelling onafhankelijk is of toch op de een of andere wijze betrokken bij de nucleaire industrie.

Reeds in 2008 had NIRAS er voor gekozen om eerst een groep sleutelfiguren samen te brengen en hen haar ideeën over de Maatschappelijke consultatie voor te leggen. Deze figuren - experts uit diverse wetenschappelijke disciplines en belangrijke actoren uit de economische wereld en het middenveld - werden gecontacteerd door Greenfacts vzw waarmee NIRAS voor deze gelegenheid intens heeft samengewerkt. Op **5 februari 2009** had de werkbijeenkomst plaats waaraan 53 sleutelfiguren actief deelnemen.

De resultaten van deze bijeenkomst werden onmiddellijk door NIRAS gebruikt om haar planning aan te passen. Zo werden onder meer de Dialogen een maand opgeschoven om de deelnemers meer uitgebreide informatie te kunnen bezorgen. De inhoud en de aanpak van de Interdisciplinaire Conferentie werden opnieuw onder de loep genomen en aangepast.

In februari en maart stopte NIRAS veel energie in het opstellen van heldere en overzichtelijke informatie. Er verschenen nieuwe informatiefiches en er werd naarstig gewerkt aan het Afvalplan-in-ontwikkeling.

De deelnemers aan de werkbijeenkomst van de sleutelfiguren ontvingen op **13 maart** een brief i.v.m. het verslag van die dag.

Vanaf die dag werd er intensief gewerkt aan het contacteren van deelnemers voor de NIRAS Dialogen en de IDC.

Tussen 16 en 27 maart startte de wervingscampagne voor goed met een telefonische actie door GreenFacts vzw naar 200 organisaties van het middenveld.

Op **2 april** ging bij NIRAS 4.500 berichten de deur uit. Op **8 april** kregen 10.000 Nederlandstaligen en 24.000 Franstaligen via iVox een bericht om de NIRAS website te bezoeken en zich in te schrijven. Het aantal unieke bezoekers op 1 dag op de website steeg tot 1.154 op 09/04/09.

Op **14 april** werd door NIRAS een E-zine gelanceerd en verstuurd naar 1.000 bekende contacten.

Op **16 april** startte een advertentiecampa­gne in de Nederlandstalige en de Franstalige krant Metro en in De Zondag en 7Dimanche. In totaal zou de advertentie 15 maal verschijnen.

Het was dan ook erg ontgoochelend voor NIRAS dat slechts 17 burgers zich inschreven voor de eerste Dialoog op zaterdag **18 april**. Nog verbazender was het feit dat slechts 4 personen werkelijk aanwezig waren die dag. Een even ontgoochelend resultaat was er op **20 april**: 15 personen hadden ingeschreven doch slechts 2 kwamen opdagen.

NIRAS bleef niet bij de pakken zitten.

Op **22 april** werd de boodschap over de Dialogen herhaald naar 10.000 Nederlandstalige en 20.000 Franstalige deelnemers van iVox. GreenFacts op haar beurt contacteerde 250 adressen. Het aantal website-bezoekers op 1 dag steeg weer, naar 793.

's Anderdaags kregen alle NIRAS-medewerkers opnieuw een bericht in hun mailbox.

Er verscheen een banner over het Afvalplan op het internet. Op **23 en 24 april** samen werd er 814 maal op geklikt.

Het mocht niet baten. Voor de Dialoog van **25 april** waren er 10 personen ingeschreven en kwamen er slechts 4 opdagen.

De Interdisciplinaire Conferentie op **30 april** had meer succes en er werd een ganse dag intensief gewerkt door 84 aanwezigen, experts en vakdeskundigen.

Een laatste advertentiecampa­gne ten spijt bleef het aantal deelnemers aan de Dialogen zeer laag. Opvallend was steeds het grote verschil tussen het aantal personen dat zich inschreef en zij die aanwezig waren: 23 — 9 op 9 mei, 14 — 9 op 12 mei, 29 — 9 op 15 mei en 20 — 5 op 16 mei. Enkel op 11 mei liep het aantal op tot 18 omdat er 12 personen uit Mol en Dessel deelnamen.

1.5 De waardering door de deelnemers

Bij alle Dialogen benadrukten zo goed als alle deelnemers na afloop expliciet de kwaliteit van de dag. Ze spraken over een leerrijk, boeiend en interessant proces. Ze waren blij dat zaken die onbewust leefden benoemd en bevroegd werden en dat ze individueel een inbreng hadden kunnen doen. Deelnemers beleefden de kennismaking met andere gezichtspunten als

waardevol en vermeldden daarbij het deskundige optreden van de facilitatoren en de goede opbouw van de dag.

Enkele deelnemers waren, hoewel ze zelfs hadden bijgeleerd, eerder geneigd de impact van dit soort processen te relativiseren. Vele anderen waren dan weer sterk overtuigd van het belang en de zin van een dergelijke oefening. Sommigen zagen de dag als een beginpunt of als een eerste van verscheidene stappen in een lang proces. Enkele deelnemers vermeldden het besef dat het nu aan hen is: gezien het belang van het thema moeten ze nu zelf de opgedane kennis verspreiden. Een bredere kijk krijgen op een complex probleem creëert belangstelling en betrokkenheid.

De deelnemers van Mona en Stora (de partnerschappen van NIRAS in Mol en Dessel), die aanvankelijk vaak sceptisch en met een stuk voorbehoud binnenkwamen, loofden naderhand de diepgang van de gesprekken en vonden uiteindelijk dat er veel belangrijke punten aan bod waren gekomen. Zij moesten toegeven dat dit verhaal inhoudelijk toch wel sterk verschilt van het A-afval, vooral met betrekking tot het veiligheidsaspect en de tijdsdimensie.

Hier en daar waren er kleine bedenkingen bij de werkvormen: over de wenselijkheid - al dan niet - van kleinere subgroepen of over het werken zonder tafel wat het als deelnemer lastiger maakte om zelf te noteren. Voor sommigen was er hier en daar te weinig tijd. Een deelnemer had een vrije discussie verkozen.

Met betrekking tot de beschikbaarheid van informatie kwamen aan het eind van de dag regelmatig heel concrete suggesties: op de website links voorzien naar buitenlandse equivalenten en een voorstel om de informatie in een 'uitvouwbare' vorm aan te bieden: vertrekken van een eenvoudige basispresentatie met doorklikbare termen die toegang bieden tot steeds diepgaandere niveaus van informatie

Een aantal onduidelijkheden in het traject van het afvalplan deed sommige mensen aan het begin van de Dialogen vragen stellen. Er waren deelnemers die zich afvroegen: *"Gaat deze dag wel over de verschillende opties of spitsen we ons toe op die ene optie die de voorkeur van NIRAS wegdraagt?"* Anderen hadden vragen bij de timing: *"Waarom nu?"*, *"Waarom zo snel?"*, *"Wat met 'zo spoedig mogelijk'?"*, *"Is er geen duidelijker deadline? Waarom niet? Is 2010 een wettelijke of een NIRAS-deadline?"*

Bij deelnemers die vanuit een middenveldorganisatie kwamen heerste onduidelijkheid over hun rol in deze maatschappelijke consultatie: *"Wordt van mensen die uit het middenveld komen een voorafgaande standpuntbepaling verwacht?"*, *"Zal na deze Dialoog nog een consultatie volgen van dat soort organisaties?"* De manier waarop deze vragen als feedback werden erkend en beantwoord door NIRAS maakte dat deze deelnemers zich toch erg uitgenodigd voelden om mee te doen en een waardevolle inbreng te leveren. Het doorvragen naar het waarom, naar de waarden en principes werd als interessant ervaren en het feit dat NIRAS blij gaf van een grote professionaliteit was geruststellend.

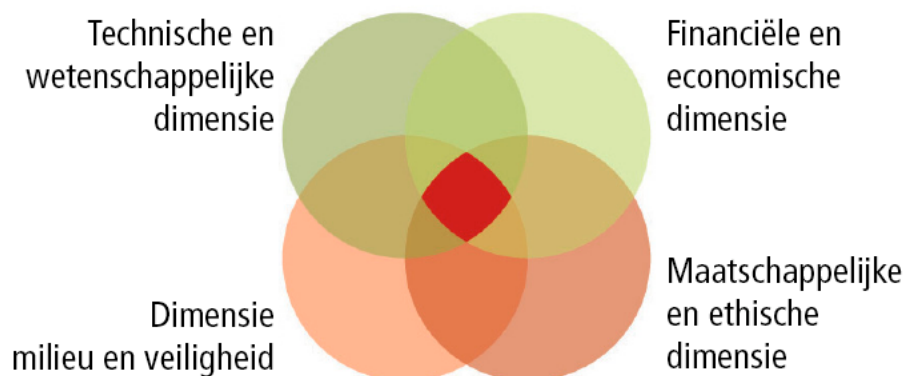
1.6 Een overzicht van de opties voor het beheer

A. Geen beslissing = verlenging van huidige situatie van opslag	B. Actief beheer door eeuwigdurende opslag	C. Berging in een installatie gebouwd in een geologische formatie	D. Berging in diepe boringen	E. Wachten om geavanceerde nucleaire technologieën te kunnen gebruiken	F. Multinationale optie
<p>De eerste mogelijkheid bestaat erin elke beslissing over het langetermijnbeheer van hoogactief en langlevend afval uit te stellen. Dit betekent de facto dat de huidige opslag van het reeds geproduceerde en het nog te produceren afval gedurende onbepaalde tijd moet worden voortgezet. Het is dus noodzakelijk het afval te bewaken en te controleren, het opnieuw te conditioneren ingeval de verpakking beschadigd raakt en het, indien nodig, over te brengen naar nieuwe opslaggebouwen (aan het eind van hun levensduur).</p>	<p>Optie voor het langetermijnbeheer van afval, die bestaat uit een onbepaald aantal opslagfasen. Op het einde van de levensduur van de opslaginstallaties (tussen 100 en 300 jaar) wordt het afval overgebracht naar nieuwe installaties. In deze optie wordt de langetermijnveiligheid van mens en milieu actief verzekerd, vermits ze voortdurend steunt op menselijke acties.</p>	<p>Groep opties voor langetermijnbeheer van afval, waarbij het afval geborgen wordt in geschikte geologische lagen. In deze opties wordt de langetermijnveiligheid van mens en milieu passief verzekerd, vermits ze steunt op de kunstmatige en natuurlijke barrières die het radioactieve afval omgeven.</p>	<p>In deze optie wordt het afval geplaatst in diepe boorgaten geboord van op het oppervlak. Het afval wordt, in zijn bergingsverpakking, geplaatst in een put die niet toegankelijk is voor de mens. Deze put heeft een diameter van ongeveer één meter en een lengte van enkele kilometers. De terugneembaarheid van het afval is moeilijk en beperkt, en dit al vanaf het moment dat het afval geborgen is. Deze optie wordt doorgaans beschouwd voor zeer beperkte afvalvolumes (bijvoorbeeld ingekapselde bronnen).</p>	<p>Deze optie bestaat erin te wachten op de ontwikkeling en toepassing van geavanceerde nucleaire technologieën alvorens te beslissen over de toekomst van het afval geproduceerd in het huidige nucleaire programma. Deze geavanceerde nucleaire technologieën zullen enkel van toepassing zijn op de bestaande kernbrandstof. Bovendien zal de toepassing van deze technologieën eveneens ultiem afval produceren dat op lange termijn zal moeten worden beheerd. Deze keuze impliceert dat de huidige opslagtoestand verscheidene decennia moet worden voortgezet.</p>	<p>Er bestaat momenteel geen gedeelde multinationale optie die erin bestaat een gemeenschappelijke optie te ontwikkelen en uit te voeren. De huidige juridische en technische ontwikkelingen binnen de belangrijkste nucleaire landen van de Europese Unie gaan inderdaad in tegen een gedeelde multinationale optie. Bovendien beveelt het Gezamenlijk Verdrag de ontwikkeling van een optie aan in het land dat het afval produceert. De multinationale optie legt ook een wederkerigheidsprincipe op dat verschillende vormen kan aannemen (bijvoorbeeld de uitwisseling van afval). Het is tevens belangrijk te noteren dat een multinationale beheeroplossing op lange termijn kan worden uitgevoerd in gelijk welk van de betrokken landen.</p>

© NIRAS - De verschillende opties voor het beheer van hoogactief en langlevend radioactief afval, zoals voorgesteld tijdens de Dialogen en de IDC

1.7 De vier dimensies voor een duurzame oplossing

NIRAS hanteert een model met vier dimensies van duurzame ontwikkeling en stelt dat deze dimensies evenzeer van kracht zijn wanneer ze spreekt over een 'duurzame oplossing'. NIRAS wil bij haar keuze de vier dimensies van een duurzame oplossing integreren. Wat betekent dit?

1.7.1 Vier groepen van dimensies

De vier dimensies zijn in feite vier groepen van dimensies.

1. Technologie (bv. *Is de nodige technische kennis en kunde beschikbaar?*)
Wetenschap (bv. *Is dit voldoende wetenschappelijk onderbouwd?*)
2. Financiën (bv. *Hoe is dit betaalbaar? Wie gaat dat betalen?*)
Economie (bv. *Wat zijn de gevolgen er van voor onze economie?*)
3. Veiligheid (bv. *Wat garandeert de veiligheid op zo'n lange termijn?*)
Milieu (bv. *Wat komt er in het milieu terecht?*)
4. Maatschappelijk (bv. *Wat zijn de gevolgen voor mijn (klein)kinderen?*)
Ethisch (bv. *Wat mogen we (niet) doorgeven aan volgende generaties?*)

1.7.2 Waar komt het begrip 'duurzame ontwikkeling' vandaan?

In 1987 verscheen het rapport "Our common future" van de World Commission on Environment and Development van de Verenigde Naties, waarin duurzame ontwikkeling centraal staat. Dit rapport staat ook wel bekend als het Brundtland-rapport. Daarin staat: "*Duurzame ontwikkeling is de ontwikkeling die aansluit op de behoeften van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen.*"

Een andere mijlpaal was de Biodiversiteitsverdrag van Rio de Janeiro in 1992 inzake milieu en ontwikkeling. De internationale gemeenschap heeft er zich toen toe verbonden een nieuw beleid te ontwikkelen. Het nieuwe ontwikkelingspatroon werd "Duurzame ontwikkeling" genoemd.

1.7.3 Drie of vier dimensies?

Duurzame ontwikkeling wordt vaak voorgesteld door de drie P's (triple P): people (mensen), planet (planeet) en profit/prosperity (winst/welvaart), die

staan voor respectievelijk de sociale, ecologische en economische dimensies.

Later vind je in diverse teksten de omschrijving: *"Duurzame ontwikkeling is een breed begrip en omvat alle ontwikkelingen - op technologisch, economisch, ecologisch of sociaal vlak - die bijdragen aan een wereld die efficiënter, zuiniger en op lange termijn meer continu omgaat met de aarde."*

Technologie en wetenschap zijn duidelijk afzonderlijke gebieden die zowel op het economisch, het ecologisch als het sociaal vlak invloed hebben. Ze verdienen terecht om als aparte dimensie te worden beschouwd.

1.7.4 Wat is 'integreren'?

Bij duurzame ontwikkeling streeft men er naar om deze dimensies (technologie, economie, natuur en samenleving) op elkaar af te stemmen en te integreren. Maar wat is 'integreren'? Hoe doe je dat?

Alles hangt af van de wijze waarop je fenomenen of aspecten in verband brengt met elkaar: doe je dat lineair (1) of systemisch (2).

Wanneer we **lineair** kijken (1) naar de fenomenen zetten we de verschillende dimensies *naast* elkaar. We zoeken dan een evenwicht door te onderzoeken hoe zwaar de verschillende dimensies wegen, eerst iedere dimensie afzonderlijk en daarna in verhouding tot ieder van de andere dimensies. Uiteindelijk maken we een berekening van de gewogen belangen. Bij lineair denken gaat men er van uit dat men een dimensie op zichzelf kan beschouwen. 'Integreren' betekent hier: een optelsom maken van het gewicht dat iedere dimensie afzonderlijk in de schaal legt en de gewichten tegen elkaar afwegen. Bv. *Hoe zwaar weegt het ethische in deze zaak? Hoe verhoudt zich dat tot het gewicht dat het financiële aspect heeft?*

Wanneer we **systemisch** kijken (2) naar de fenomenen houden we voortdurend rekening met de *interafhankelijkheid* van de dimensies. Geen enkele dimensie kan op zichzelf bekeken en gewogen worden. De dimensies staan niet naast elkaar en men kan ze niet afzonderlijk beschouwen. Steeds moet een dimensie bekeken worden in samenhang met de andere dimensies. Men kan ze wel *onderscheiden* maar niet *scheiden*. Je kan bijvoorbeeld niet de technische aspecten voldoende kennen zonder tegelijk de andere dimensies te betrekken in je onderzoek. 'Integreren' betekent hier: steeds het middelpunt beschouwen, daar waar de vier dimensies samenvallen, ook al start je bij één bepaalde dimensie. Het betekent ook dat je nooit nalaat om te vragen naar het effect op de andere dimensies van een actie vanuit één bepaalde dimensie.

-
- 1) 'Lineair' = 'lijinig' en kan zowel recht-lijinig zijn als gebogen-lijinig (cirkel, spiraal). Steeds gaat het van punt A naar punt B, van B naar C, enz. Enkel vooruit of heen en terug.
  - 2) Systemisch is niet systematisch! *Systemisch* = kijken vanuit de samenhang van alle elementen die een systeem vormen. Van punt A gaat het tegelijk naar punt B en punt C, enz. Een toepasselijk beeld: een spinnenweb = het centrale punt is verbonden met alle kruispunten van het web en alle kruispunten met elkaar. *Systematisch* = de fenomenen en aspecten worden om beurten belicht en men volgt daarbij een vooropgesteld plan of structuur.

2 Er werden vele vragen gesteld

We hebben 197 vragen verzameld uit de Dialogen, de Conferentie en de Online participatie. Al deze vragen vatten we hieronder samen in een reeks 'sleutelvragen' (= onze formulering). De oorspronkelijke lijst met vragen vindt u in het document "Rapport Maatschappelijke consultatie - Bijlagen".

We hebben de vragen ingedeeld in de vier dimensies van een duurzame oplossing: technisch en wetenschappelijk, financieel en economisch, milieu en veiligheid, maatschappelijk en ethisch.

De eerste dimensie krijgt veel aandacht: 42 vragen gaan over de technische aspecten, 31 vragen over de wetenschappelijke kennis, samen vormen de 73 vragen meer dan een derde van het totaal. De financieel-economische dimensie is goed voor 35 vragen. Milieu en veiligheid roepen 28 vragen op en de maatschappelijke-ethische dimensie is goed voor 43 vragen.

Er zijn ook heel wat vragen die verwezen naar de internationale context (18). Die hebben we afzonderlijk gezet achteraan.

2.1 De technisch-wetenschappelijke dimensie

De eerste reeks vragen betreft de basisinformatie die nodig is om zich een beeld te kunnen vormen van waar het in dit Afvalplan om gaat:

Om welk afval gaat het hier, om welk niet? Wat maakt het onderscheid tussen categorieën B en C?

Hoe wordt het afval vandaag beheerd?

Welke zijn de argumenten om het Afvalplan tot deze categorie afval te beperken?

Welke zijn de argumenten om voor afval van categorie B en C één oplossing aan te bieden?

Kan dit afval, over x aantal jaren of eeuwen door technologische evoluties misschien weer grondstof zijn?

Daarnaast zijn er de vragen over de technische kenmerken van de installaties. Voor iedere optie wordt de vraag gesteld::

In welke mate en hoe is deze oplossing omkeerbaar?

Onder welke voorwaarden kan het afval teruggenomen worden?

Wat is voorzien in geval van een technisch defect, een beschadiging of een gevaar?

Is er een buffer in het systeem ingebouwd voor als de kernuitstap wordt verdaagd?

Kan de capaciteit van de installatie uitgebreid worden?

Vragen waren er naar de optie van diepe berging.

Welke geologische lagen komen in aanmerking voor een diepe berging?

Wat zijn de voorwaarden om deze optie uit te voeren op Belgisch grondgebied?

Een technische oplossing steunt op wetenschappelijk verworven kennis. Het is dus logisch dat daar vragen over worden gesteld.

Hoe ver staan de onderzoeken en is dit voldoende om een zinnige keuze te kunnen maken?
Welke onderzoeken moeten eerst afgerond worden alvorens een beslissing te kunnen nemen?
Wat moet nog verder onderzocht worden?
Hoe interdisciplinair zijn de onderzoeken?
Hoe kan de huidige kennis worden opgeslagen, veilig bewaard en overgedragen?
In welke mate wordt rekening gehouden met de ontwikkeling van onze wetenschappelijke kennis?

2.2 De financieel-economische dimensie

De verantwoordelijkheid voor de kosten van de oplossing staat vaak voorop.

Wat betekent 'de vervuiler betaalt' concreet?
Wie is verantwoordelijk voor de financiële gevolgen van de productie van het radioactief afval?
Hoe wordt de financiële draagkracht verdeeld?
Wie moet er betalen?
Wat is de sociale kostprijs en welke financiële regeling is nodig?

Er zijn vragen over de transparantie van het financieel systeem.

Wat zijn de werkelijke kosten = het totaal van de kosten voor ieder aspect uit de vier dimensies?
Welke kosten worden vandaag financieel gedekt en welke niet?
Door wie en hoe worden de provisies beheerd?
Door wie en hoe wordt de financiële regeling bewaakt?

Er is een grote zorg naar de stabiliteit op lange termijn van het financiële systeem.

Hoe wordt de beschikbaarheid van financiële middelen op lange termijn gegarandeerd?
Hoe kunnen de provisies worden bijgestuurd?
Wie zal er betalen wanneer geen hoogradioactief afval meer wordt geproduceerd?
Hoe kan het kostenmodel worden bijgesteld wanneer dit nodig blijkt?

2.3 De dimensie milieu en veiligheid

Zoals bij alle dimensies is hier vraag naar basisinformatie.

Wat zijn de risico's voor het milieu?
Hoe groot is het risico op migratie van radioactiviteit?
Hoe wordt het milieu beschermd op zo een lange termijn?
Welke risico's worden door de verschillende opties maximaal gedekt?
Wat zijn de risico's bij het transport van het afval naar de (toekomstige) site?

De veiligheid heeft voor de burgers ondermeer te maken met de robuustheid van de installatie.

*Waartegen zijn de installaties bestand? Geologische stabiliteit?
Klimaatverandering? Een vliegtuigongeval? Sociale omwentelingen?
Externe dreigingen zoals oorlog of terrorisme?*

Veiligheid moet bewaakt worden.

*Hoe veilig is de bereikbaarheid en de toegang tot de (toekomstige) site,
zeker wanneer men er voor zou kiezen om het afval te kunnen terugnemen?
Door wie en hoe wordt het onderhoud van de (toekomstige) site verzorgd
op lange termijn?*

Hoe kan men het toezicht garanderen op lange termijn?

Moet er al of niet een duidelijke aanduiding zijn van de site?

2.4 De maatschappelijk-ethische dimensie

De intragenerationele billijkheid krijgt zoveel aandacht als de intergenerationale.

Welke zijn de onmiddellijke sociale gevolgen? Moten die gecompenseerd worden en hoe?

De zorg voor de volgende generaties toont zich in de vragen rond omkeerbaarheid en terugneembaarheid.

In welke mate en hoe lang moet een oplossing omkeerbaar zijn?

Welke beslissingen laten de verschillende opties nog toe aan toekomstige generaties?

Met welke problemen of risico's mogen we de volgende generaties belasten?

De bevolking informeren, betrekken en responsabiliseren is een noodzaak.

Hoe kan men meer mensen bereiken en betrekken bij de probleemstelling en de gekozen oplossing?

Hoe groot is de verantwoordelijkheid van de producenten van radioactief afval?

Hoe een maatschappelijk draagvlak creëren op lange termijn?

Wie moet de risico's dragen?

Hoe met een grote groep burgers en wetenschappers akkoord gaan over de invulling van het begrip 'risico'?

Het bewaren van noodzakelijke informatie is een zorg.

Hoe geef je de informatie over de gekozen oplossing door gedurende 100den - 100-duizenden jaren?

Hoe geven we vorm aan het collectief geheugen?

De samenhang van de vier dimensies is een ethische kwestie.

Hoe hanteren we de begrippen 'duurzame oplossing' en 'intergenerationele billijkheid'?

Wat betekent een evenwicht tussen de vier dimensies? Hoe integreren we de vier dimensies?

2.5 De internationale context

Er zijn heel wat vragen die de problematiek (en de oplossing) plaatsen in een internationaal verband.

Er is het internationaal onderzoek en kennisontwikkeling.

Welke beslissingen werden in andere landen genomen en op basis van welke argumenten?

Op welke manier zijn de Belgische inzichten en opties internationaal gekend en voorzien van een kritische reflectie?

Hoe komen we tot een internationaal erkende 'beste oplossing' of 'minst slechte oplossing'?

Er is het handelen binnen een internationale context.

Welk internationaal partnerschap is mogelijk? Op welke terreinen?

Hoe moeten we het principe 'de vervuiler betaalt' plaatsen in de actuele internationale ontwikkelingen?

Hoe groot is de aansprakelijkheid van internationale producenten en hoe is die te controleren?

Hoe komen we tot een bindende internationale normering en toezicht?

Hoe soeverein is in de praktijk een Belgische beslissing?

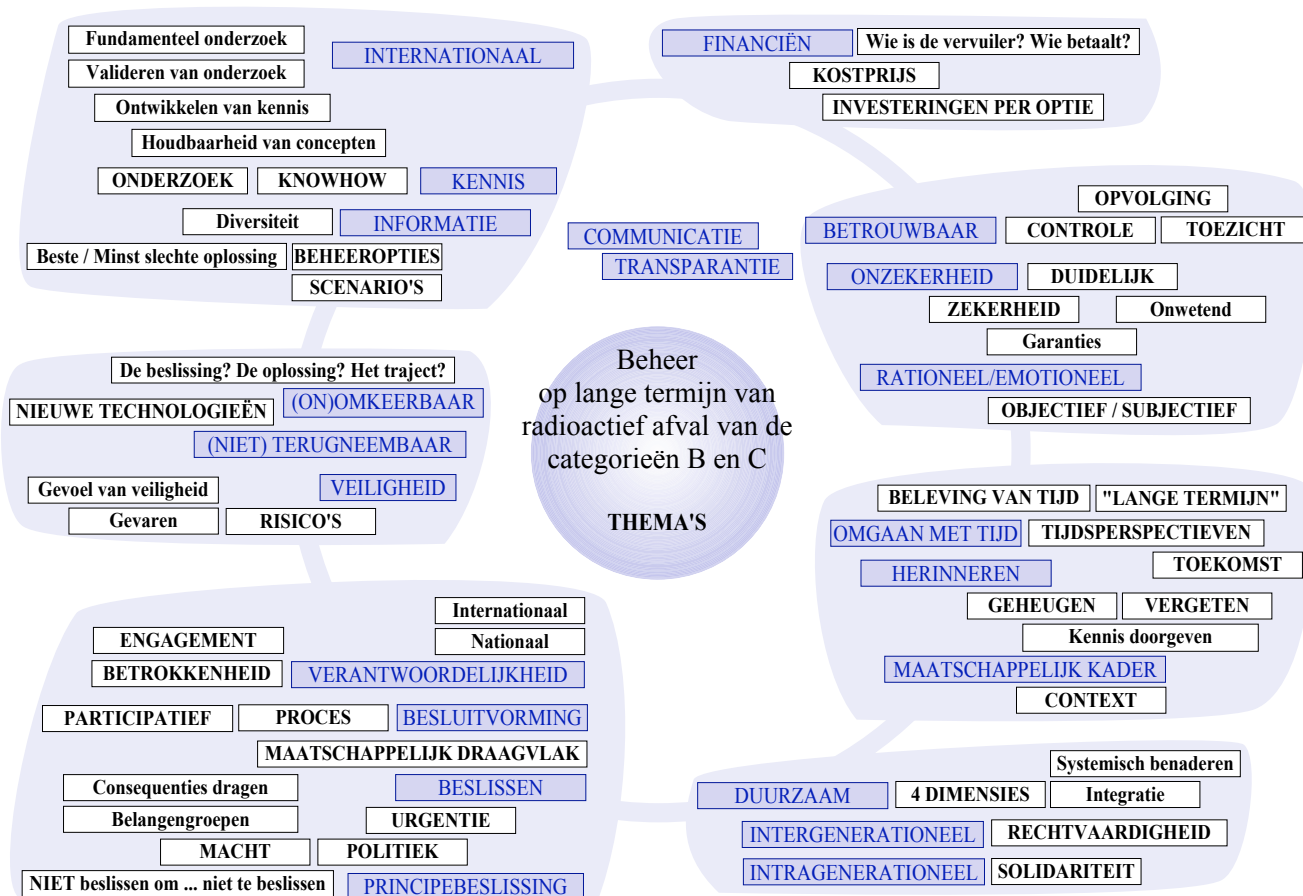
3 Een synthese van de resultaten

3.1 Vooraf

Een synthese maken van verschillende gesprekken is geen wiskunde. Wat we uit het consultatieproces opsteken is niet een gemiddelde of een grootste gemene deler van wat tijdens de Dialogen en de IDC aan bod is gekomen. We mogen aannemen dat de inbreng van de deelnemers wel authentiek was maar de opdracht luidde niet om alleen goed doordachte of uitgewerkte meningen naar voor te brengen. Regelmatig waren ze zelfs simpelweg tegenstrijdig. Het zou absurd zijn een grijs resultaat te presenteren, als nu eens zwart geopperd werd, dan weer met dezelfde stelligheid wit. We hebben alle opvattingen gewoon naast elkaar gezet.

Tijdens de consultatie zijn hopen vragen gesteld, bekommernissen geuit, wantrouwen geventileerd, principes naar voor geschoven, intuïties in het midden gegooid. De frequentie waarmee dezelfde vragen, verzuchtingen en aanbevelingen naar voor kwamen geldt uiteraard als het criterium voor opname in deze synthese.

3.2 Een schematisch overzicht van de thema's

Dit schema zet de thema's in groepen al zijn ze onderling sterk verbonden (zie 1.7.4).

3.3 Wantrouwen, veiligheid(sgevoel), risico, gevaren, onzekerheid, onduidelijkheid en verloop van die onzekerheid in de tijd...

(IDC.II.5, IDC.V.8-10 en 12, IDC.VI.2, D.III.13, D.IV.7, D.V.10, D.VI.3 en 11, D.VIII.5,...) (3)

Zowel tijdens de Interdisciplinaire Conferentie als tijdens de Dialogen werd gezocht naar criteria om de voorliggende beheeropties (zie 1.6) tegen elkaar af te wegen. De grote eis die daarbij op de achtergrond aanwezig was is die van een duurzame oplossing volgens vier dimensies: wat maakt een oplossing wetenschappelijk solide, ethisch-maatschappelijk aanvaardbaar, ecologisch veilig en financieel haalbaar?

Bij deze eerste cluster van thema's is uiteraard de veiligheids- en ecologische dimensie de doorslaggevende dimensie van een duurzame oplossing (zie 1.7). Burgers hebben recht op veiligheid en gezondheid in een leefbaar en genietbaar milieu. De vele en terechte bekommernissen die daarmee te maken hebben, werden hier bijeengebracht.

Ondanks de uitgebreide inleidingen en het aanwezige materiaal, die doorgaans door de deelnemers als nuttig en kwaliteitsvol werden bestempeld, blijken nucleaire straling, radiotoxiciteit... nog ver van hun bed te staan. Heel wat wantrouwen moet overwonnen worden, met andere woorden omgezet in vertrouwen en dat verloopt niet voor alle opties even vlot. Dit wantrouwen neemt trouwens uiteenlopende vormen aan. Mensen die niet twijfelen aan de goede bedoelingen en de kwaliteit van de betrokken wetenschappers kunnen nog ongerust zijn over een (vermeend) gebrek aan fantasie en voorstellingsvermogen: *"Hebben ze wel echt aan alles gedacht?"* (bijvoorbeeld IDC.VII.1)

Het betreft eigenlijk een dubbel wantrouwen en een dubbele vraag om zekerheid. De oplossing moet veilig zijn in normale maar ook in extreme omstandigheden. Bij de vergelijking van de opties zal het nuttig en nodig zijn om ook over de mogelijkheid van de ergste scenario's na te denken. In deze context is vaak de term 'robuustheid' gevallen (o.m. IDC.V.9, D.IV.11, D.V.8, D.VI.11). We moeten zo goed mogelijk voorbereid zijn op alle denkbare extreme situaties, die we niet per se kennen, gezien het duizelingwekkende tijdsperspectief, een veelvoud van de menselijke geschiedenis tot nog toe. Vandaar de evidente link met de moeilijk concreet te formuleren eis dat oplossingen ook moeten bestand zijn tegen evoluties die zich in de toekomst ongetwijfeld gaan voordoen, zeker aangezien het om een wel extreem lange toekomst gaat, zo lang dat ze op haar beurt weer onbeheersbaar wordt ('langlevend' voor NIRAS is honderdduizenden jaren).

---

3) De nummers verwijzen naar de paragrafen in de verslagen. De verslagen vindt u in de bijlage. D staat voor Dialoog, D.I voor de eerste Dialoog, D.II voor de tweede Dialoog, enz. D.I.1 verwijst naar de eerste paragraaf van de eerste Dialoog, D.I.2 naar de tweede paragraaf van de eerste Dialoog, enz. IDC staat voor Interdisciplinaire Conferentie, IDC I verwijst naar de eerste werkgroep, IDC II naar de tweede werkgroep, enz. IDC I.1 verwijst naar de eerste paragraaf van het verslag van de eerste werkgroep, IDC I.2 naar de tweede paragraaf van het verslag van de eerste werkgroep, enz.

Bij de gevaren die we op dit moment wel kennen en dus moeten voorzien, werden onder meer genoemd: oorlog, criminele sabotage, terrorisme, neerstortende vliegtuigen, meteorietinslagen, klimaatverandering, opwarming van de aarde, stijging van de zeespiegel en overstromingen, aardbevingen, maatschappelijke instabiliteit, regimecrisis, tot zelfs gekken aan het bewind... Ook de robuustheid van het onvermijdelijke transport moet mee in de overwegingen opgenomen worden.

Een belangrijke aanvulling bestaat erin dat niet alleen mensen maar ook ecosystemen hun rechten hebben. Eenzijdig de mens centraal plaatsen (antropocentrisme) kunnen we in deze maar best vermijden. Nog anderen hebben veel oog voor de landschappelijke impact maar de invulling van die bezorgdheid is onduidelijk gebleven. Sommigen geven omwille van de herinnering net de voorkeur aan een manifest aanwezig gedenkteken, een grafmonument.

We kunnen, mits bepaalde voorwaarden, een zekere mate van onzekerheid aan, althans volgens een gedeelte van de deelnemers. Zij kunnen leven met het besef dat de oplossing, om iedereen te kunnen bevallen, zelfs wat ambigu zal moeten zijn (D.I.21, D.VII.1, ...).

Wat die voorwaarden zoal inhouden verkennen we in een volgende paragraaf.

Toch moeten we ook beseffen dat een ander gedeelte van de deelnemers eigenlijk blijft hopen en desnoods ook wachten op een volstrekt zekere oplossing. Zij vinden concepten als risicopercentage, risicostatistieken (IDC.II.5) in deze context eigenlijk niet geoorloofd.

Herhaaldelijk hebben burgers gewezen op het verschil tussen veiligheid en veiligheidsgevoel. De veiligste oplossing garandeert niet dat iedereen zich ook effectief veilig zal voelen. En omgekeerd wil een algemeen verspreid veiligheidsgevoel geenszins zeggen dat de situatie ook wel zo veilig is. Hier zien we het samengaan van objectief en subjectief dat in het volgende punt terugkeert en waaruit volgt dat naast feiten en cijfers ook emoties bij voorkeur hun plaats moeten krijgen.

3.4 Kennis, knowhow, onderzoek en doorgeven van kennis en kunde, geheugen, sensibiliseren, ...

(IDC.II.6, D, II, 7, D.VII.5 en 7, D.VIII.2...)

Kennis die in staat is het wantrouwen weg te nemen of de vrees te kaderen moet aan bepaalde voorwaarden voldoen. Ze moet in de allereerste plaats wetenschappelijk-technologisch zijn, verkregen volgens de strengste en meest up-to-date criteria van gedegen wetenschapsbeoefening. De wetenschappelijk-technische dimensie is hier duidelijk bepalend.

Men bleek ook goed te beseffen dat dit proces nooit ten einde is. Wetenschappelijke kennis moet zich blootstellen aan kritiek en kan dus altijd weerlegd of bijgestuurd worden. Daarom moeten we rekening houden met

de voorzienbare wetenschappelijk-technische evoluties en ontwikkelingen (en met de nu nog niet voorzienbare, zij het in mindere mate, want dan wordt het letterlijk science-fiction).

Mensen hebben ook wel eens de vrees geuit dat een keuze voor een bepaalde optie voor gevolg zal hebben dat minder of geen geld en aandacht meer zal gaan naar onderzoek en verdere kennisopbouw, met andere woorden dat onze waakzaamheid zal doen afnemen (IDC.I.3, IDC.II.6, D.VII.5)

Daarnaast is de verwachte kennis bij voorkeur niet louter en alleen positief-wetenschappelijk. Talrijk waren de pleidooien voor een multidisciplinaire of beter nog interdisciplinaire benadering (verschillende brillen IDC.I.1, IDC.II.2). Of anders geformuleerd: absolute objectiviteit ja, maar ook relatieve, subjectieve factoren (maatschappelijke, historische...) (IDC.VI.6). Mensen pleiten voor een inclusieve aanpak waarin allerhande wetenschappen hun inbreng mogen en moeten hebben: ‘harde’ wetenschappen met voorop de geologie, gevolgd door klimatologie, (radio)biologie en -chemie, ...), maar ook menswetenschappen (economie, ecologie, filosofie, ethiek, sociologie, geschiedenis, ...).

De normen die we vandaag hanteren zijn zowel de weerspiegeling van een bepaalde wetenschappelijk-technologische stand van zaken als van politiek-maatschappelijke wenselijkheid (IDC.VI.6).

Voor veel deelnemers neemt het vertrouwen toe naarmate het onderzoek internationaal verloopt en onderzoekers uit allerhande disciplines en van over de hele wereld samenwerken. Een dergelijke, brede aanpak is duidelijk overtuigender (IDC.VIII.1, D.II.2, D.V.12, D.VI.7), zeker voor de burgers van een klein land als België, waarbij we onszelf niet achter de internationale samenwerking moeten verschuilen en ondertussen de kat uit de boom kijken. De pioniersrol van België in het nucleair onderzoek is misschien wat onderbelicht gebleven en gaf in elk geval zelden aanleiding tot bijzondere fierheid. Dit lijkt nochtans nodig om het hele terrein uit de connotatiesfeer van de angst en het wantrouwen te halen, zoals ook werd geopperd (D.VIII.10).

Kennis, wetenschappelijke kennis althans, bouwt voort op bestaande kennis. De geschiedenis leert ons echter dat breuklijnen het proces van doorgeven en accumuleren kunnen verstoren. Vandaar de terechte en herhaalde eis van garanties inbouwen, opdat latere generaties zich het nodige zouden herinneren en over een werkbaar collectief geheugen zouden beschikken, met het oog op hun veiligheid en die van alweer de volgende generaties na hen. Dat geheugen mag, zoals in 3.3 al vermeld, voor sommigen gerust ook een visuele component krijgen, al creëert het feit dat “iedereen het weet zitten” ook weer een bijkomend risico. Openheid en transparantie over opslagplaatsen, transporten e.d. hebben volgens verschillende deelnemers dus ook hun keerzijde, in de vorm van een toegenomen risico op protestacties, misbruiken, chantage...

Bij wat allemaal onthouden moet worden vermelden de deelnemers:

- welk afval waar geborgen of opgeslagen is,
- welke gevaren het inhoudt in welke omstandigheden,
- hoe het behandeld, verpakt, opgeslagen... is,
- de kennis waarover wij nu beschikken,
- waarom en hoe het er gekomen is, ...

Naast kennis moet ook kunde worden doorgegeven: niet alleen weten maar ook weten hoe.

Soms zat aan deze communicatie met de toekomstige generaties een aspect ‘verantwoording afleggen’ of zelfs ‘excuses of begrip vragen’ vast.

Over het geheugen, zie o.m. IDC.VIII.9, D.I.19, D.V.7, D.VI.4, D.VII.4.

De dimensies die in dit hoofdstuk de hoofdrol spelen zijn de wetenschappelijk-technische en de maatschappelijk-ethische.

3.5 Communicatie, informatie, transparantie, bewustmaking, betrokkenheid creëren, ...

(IDC.VII.4, IDC.VIII.7, D.IV. 5 en 9, D.V.1 en 11, D.VI.1 en 9, ...)

Het volstaat niet over een gedegen, betrouwbare kennis te beschikken. Ze moet ook nog bij de burger geraken. Op allerlei vlakken blijkt nog een behoefte aan (meer) duidelijkheid en transparantie te bestaan. Ook aan dat proces van informeren en sensibiliseren worden allerhande voorwaarden gesteld.

De plicht om kennis door te geven (zie geheugen onder 3.4) hangt hier nauw mee samen.

Voor sommigen staat tegenover het recht op informatie evenwel ook het evenwaardige recht op (een zekere mate van) onwetendheid. Te veel informatie kan bovendien ook omgekeerd werken en bijvoorbeeld afkeer uitlokken (D.VII.1).

Wat wilden de deelnemers zoal weten? Waarover moet transparantie ontstaan?

- Feiten, cijfers, objectieve gegevens, afkomstig van een betrouwbare, onafhankelijke en als dusdanig gekende instelling.
- Een vaak gestelde vraag betrof die naar het afval zelf, de bron ervan, de hoeveelheid (nu en bij de eventuele herziening van het kernuitstapbeleid), de soorten, de categorisering...
- Transparantie houdt ook het expliciteren in van de wereldbeelden van waaruit rond oplossingen gedacht wordt. En welke alternatieve denkkaders werden om welke redenen eventueel genegeerd?
- Mensen weten graag wat men in het buitenland wel en niet doet en waarom (niet).

- Nogal wat mensen blijven hopen dat dé oplossing wel eens uit de toekomst zou kunnen komen en wensen ook daar meer informatie over, voor zover die toekomst ons enigszins bekend is, natuurlijk.
- Anderen vinden de voorlopige systemen (waarmee het in elk geval tot nog toe goed gegaan is) een interessant (want geruststellend) vertrekpunt. Bovendien is daar al een hoop nuttige ervaring aanwezig.
- Met het oog op een ondubbelzinnige communicatie zou het goed zijn om extra inspanningen te leveren om de meest courante termen beter te definiëren, om zo tot een duidelijk en eenvormig gebruik ervan te komen (D.VI.9).
- Tot slot verdient NIRAS zelf in de ogen van velen een grotere bekendheid en blijven onduidelijkheid en wantrouwen heersen omtrent de timing van het verschijnen van het Afvalplan en van de beslissing (de steeds terugkerende twee woorden “Waarom nu?”)

De informatie moet zoals gezegd aan allerhande, wellicht moeilijk te verzoenen kwaliteitscriteria voldoen: ze moet overtuigend zijn, maatschappelijk geruststellend, bevattelijk, volledig, relevant, open en eerlijk, genuanceerd, ondubbelzinnig, appelerend, liefst ook aanschouwelijk, geïllustreerd... Prioriteiten zijn hier nog niet in aangebracht.

Meer dan eens werd het onderwijs naar voor geschoven als een geschikt doorgeefluik van kennis en ongetwijfeld ook van kunde (bv. D.VII.6). We moeten alvast de opleidingen blijven organiseren die voor een goed beheer van de problematiek nodig zijn en zullen blijven (D.IV.6).

3.6 Maatschappelijk draagvlak, gedeelde oplossing, alle of minstens allerhande partijen betrekken

(D.III.10, D.V.11, D.VII.1 en 8, D.VIII.6, D.VIII.1 en 9, ...)

Als voldoende en op de juiste manier aan kennis (3.4) en informatie (3.5) gewerkt is, zijn de voorwaarden vervuld voor het tot stand brengen van een maatschappelijk draagvlak.

Als bijkomende maatstaf voor een goed besluitvormingsproces werd regelmatig het breed en inclusief karakter van de aanpak van de consultatie naar voor gehaald. Iedereen, ook de 'tegenstanders', hebben hun inbreng gehad of minstens de kans daartoe. Er moet sprake zijn van een tegensprekelijk proces. Openheid en objectiviteit impliceren het betrekken van veel betrokken partijen en stakeholders, wil men een draagvlak creëren. Ze komen de geloofwaardigheid ten goede en fungeren dus als een eerder impliciet kwaliteitscriterium. *“Als Greenpeace niet protesteert is het goed.”* (D.IV.9). Betrokkenen die genoemd werden zijn: burgers, experts, politici, maatschappelijk middenveld, de wetenschappelijke wereld, universiteiten, rechtstreekse en onrechtstreekse belanghebbenden, alle geografische, filosofische en religieuze geledingen,...

Het resultaat daarvan is een gedragen, gedeelde oplossing die per definitie niet zwart-wit of eenzijdig zal kunnen zijn, ja die zelfs een zekere ambiguïteit in zich zal dragen, zoals in D.VII.1 wordt gesteld. Ze zal misschien definitief pretenderen te zijn maar daarom nog niet onmiddellijk en helemaal definitief. Of ze zal als open en omkeerbaar bedoeld zijn maar die flexibiliteit ook maar in beperkte mate waar maken.

Veel deelnemers, en niet alleen uit de gemeenten die nu geconfronteerd worden met het afval, beseffen dat de aanvaardbaarheid van een oplossing anders zal liggen voor diegene in wiens “achtertuin” het uiteindelijk terecht zal komen. Men gaat ervan uit dat vooral financiële compensaties hier een logische maatregel zijn (zie 3.7), om de onrechtvaardigheid van het feit dat slechts enkelen het afval dicht in hun buurt krijgen te herstellen en ons solidair te tonen met hen (intragenerationele solidariteit, billijkheid in de ruimte). We bespreken de compensaties uitgebreider onder 3.7.

Parallel daaraan werd vaak de plicht ervaren om ook correct te handelen ten opzichte van de generaties na ons (intergenerationele solidariteit en billijkheid in de tijd). Dat vereist om te beginnen dát we handelen: niet doorschuiven van de problematiek (IDC.VII.2). Anderzijds moeten we ons bewust zijn van het feit dat het draagvlak dat er nu is, allicht niet eeuwig blijft bestaan (continuïteit van de aanvaarding van een keuze - IDC.VIII.4). Een absoluut definitieve en onomkeerbare oplossing ontnemt onze nakomelingen het recht op inspraak en de mogelijkheid om “er iets beters en slimmers mee te beginnen” (D.IV.6, ...). Voor anderen hebben toekomstige generaties ook het recht om niet lastig gevallen te worden met problemen die wij gecreëerd hebben. Ook hier blijkt de oplossing een afweging te zijn van pro's en contra's om te komen tot de best mogelijke keuze of voor anderen *"de minst slechte keuze"*.

Deelnemers hebben regelmatig naar voor geschoven dat het creëren van een draagvlak baat vindt bij het opstellen van een kalender of een stappenplan met opeenvolgende beslissingsmomenten en mijlpalen, die het duizelingwekkende tijdsperspectief terugbrengen naar een menselijker horizon.

De inspanningen om een draagvlak te creëren kunnen eventueel ook uitmonden in een soort van “comité d'accompagnement” (begeleidingscomité), zoals in D.VIII.1 en 9 werd voorgesteld. Dat zou na het nemen van de beslissing en het uitvoeren nog (eventueel gedurende een zekere tijd) een informerende, sensibiliserende, herinnerende, bemiddelende, ... rol kunnen spelen (zie D.VIII.9).

Uiteraard is in deze cluster van thema's de maatschappelijke dimensie de allesoverheersende. Één dimensie hebben we nog niet gehad: de financiële. Herhaaldelijk was overigens te horen dat deze eigenlijk niet erg zou mogen meespelen. Anderzijds hebben mensen ook benadrukt dat de kostprijs van de oplossing moet afgewogen worden tegen andere rechten van huidige en toekomstige generaties. Het financiële is, met andere woorden, toch meer dan op het eerste gezicht kan lijken, verweven met de overige dimensies.

3.7 Financiering, de vervuiler betaalt, verantwoordelijkheid, billijkheid, solidariteit

(IDC.III.2, 4 en 7, IDC.IV.1-5, IDC.VIII.11, D.V.4-5 en 14, D.VI.2 en 10, D.VII.3 en 8-9, D.VIII.4 en 11, ...)

Het principe van “de vervuiler betaalt” was in verschillende formuleringen te horen:

- wie de baten heeft genoten, moet ook de kosten op zich nemen;
- de financiële verantwoordelijkheid van de producent, niettegenstaande het besef dat de vervuiler ook de consument is;
- afval is onderdeel van een proces en de kostprijs ervan moet gedragen worden door zij die via dat proces winst hebben gemaakt;
- dat elk land voor zijn afval betaalt wordt niet echt gecontesteerd. Anderzijds gaat die financiële verantwoordelijkheid niet voor iedereen hand in hand met een oplossing op eigen bodem. Sommigen vinden uitbesteden tegen betaling een optie (een internationale oplossing die ook schaalvoordelen biedt en waaraan de gebruikers betalen naargelang de hoeveelheid te beheren afval die ze produceerden). Anderen noemen dat dan weer ‘afwentelen’ en zijn uitgesproken tegen.

De kostprijs mag voor sommigen niet doorslaggevend zijn, maar andere zeggen: “economische maximalisering!”, met andere woorden de kostprijs moet zo zijn dat een winstgevende exploitatie mogelijk blijft. Bovendien is het in elk geval een illusie dat aan de optie 'niet beslissen' geen kostprijs zou zitten. Alleen al om die reden is het blijven rekken van de tijdelijke oplossing geen goed idee.

Er kwamen - logischerwijs, gezien de financiële crisis in 2008-2009 - nogal wat vragen naar de beschikbaarheid en transparantie van de provisies.

Een sluitende financiering, in combinatie met een open systeem, zeker op immens lange termijn werd als een probleem ervaren. Zal de overheid (i.c. de belastingbetaler) als stabielere factor over (on)afzienbare tijd het gelag niet moeten betalen? Zelfs het beste politiek-economische systeem heeft zijn grenzen en zijn houdbaarheid, zoals de financiële crisis heeft laten zien. Hoe zouden we dan de betaalbaarheid moeten garanderen op 100, 1.000, 10.000, enz. jaar ? Hier zien we al de link met billijkheid (in de tijd).

Er was een vrij duidelijk aanvoelen van de financiële discrepantie tussen de verschillende opties. Eeuwigdurende opslag heeft ook een eeuwigdurende kostprijs, met alle vragen die dat kan oproepen omtrent haalbaarheid, garanties, rechtvaardigheid. Een oplossing mag ook niet zo duur zijn dat andere grondrechten nu en in de toekomst er ernstig door gehypothecerd worden, zo werd wel eens geopperd (IDC.VIII.11). En hoe kunnen we nu onze financiële verantwoordelijkheid nemen op een termijn van enkele tienduizenden generaties?

Compensaties (IDC.III.4, D.I.8, D.III.7, D.IV.3, ...) zijn het sleutelwoord in het hele discours rond billijkheid in de ruimte of intragenerationele solidariteit. Ook dit is een verhaal van lusten en lasten. Door het feit dat het afval uiteindelijk ergens en niet overal zal komen, draagt niet iedereen in gelijke mate de lasten. De gemeenten die benadeeld zijn door de last op zich te nemen, krijgen in ruil andere voordelen. Compensaties kunnen bijdragen tot het herstellen van dit onevenwicht, in de richting van (een grotere) rechtvaardigheid. Voor het principe van de intragenerationele solidariteit, zie o.m. IDC.VII.2 en 3, D.IV.3, D.VIII.11. De discussies rond de compensaties verschijnen ook weer in combinatie met de vraag naar volledige transparantie (D.IV.3).

Opvallend is dat nogal wat termen, die gebruikt werden als criteria voor een goede oplossing, terugkeren als het om de financiering gaat: sluitend (IDC.III.5), robuust (IDC.III.6), transparant (IDC.IV.4, D.VIII.3), flexibel (IDC.III.3), maatschappelijk aanvaardbaar (IDC.IV.6), haalbaar (D.V.14)

Er werden ook heel wat gedachten ontwikkeld rond billijkheid in de tijd of intergenerationele solidariteit. Die behandelen we onder 3.10.

3.8 Beslissen? Waarom nu? Op welke termijn? En hoe? Welke criteria, welk afwegingskader, welke dimensie moet de doorslag geven? Duurzaamheid? (On)omkeerbaarheid

(D.V.9 en 13, D.VI.8 en 10, ...)

Met de kennis, het draagvlak en de centen voorhanden, staat in principe niets nog een doordachte en onderbouwde beslissing in de weg. Maar ook over de wijze van beslissen hadden de burgers nog a priori bedenkingen.

Dat er bij voorkeur moet beslist worden (mits de genoemde voorwaarden nageleefd en de voorzorgen genomen worden, vanzelfsprekend) stond voor de meesten eigenlijk buiten kijf. Aan de nuloptie is dan ook opvallend weinig tijd en aandacht besteed. Voor velen vindt het kiezen om uiteenlopende redenen trouwens best op relatief korte termijn plaats (oplopende kostprijs bij niet beslissen, de knoop doorhakken is responsabiliserend, geruststellend effect, uit plicht).

Onrechtstreeks werd ook de vraag gesteld ‘wie moet beslissen?’ Zo werden duidelijke kanttekeningen geplaatst bij het nationale beslissingsniveau, zeker gezien de onzekerheid over de politieke toekomst van ons land, ons continent en de wereld (verdere regionalisering, Europese integratie, globalisering).

Dat de gekozen oplossing de beste moet zijn lijkt misschien een evidentie maar is dit bij nader inzien niet echt. In andere gevallen werd die absolute eis verengd tot een relatieve: de best beschikbare, de best mogelijke, zelfs de minst slechte. Hoe men die afweging dan maakt is afhankelijk van de dimensie waaraan met de voorrang geeft.

Op de financiële na werden de vier dimensies elk op hun beurt wel eens naar voor geschoven als de belangrijkste of als diegene die de doorslag moet of zou moeten geven. Los daarvan werd het beslissingskader rond de vier dimensies van duurzaamheid eigenlijk nauwelijks in vraag gesteld (D.VI.8 en 10). Alleen bleek het uitermate moeilijk om duurzaam te denken op de zeer lange termijn, waar we met deze problematiek voor staan (zie 3.6). En de “prevention pays”-vertaling van de triple p-voorstelling van duurzaamheid werd al eens aangehaald, zij het ietwat buiten het bestek van deze raadpleging: het beste afval is het afval dat we niet (meer) produceren (D.V.1., D.VI.2 en 10, ...)

Welke is de beslissingsruimte of is de keuze eigenlijk al gevallen? De ernst van de hele oefening staat of valt met de aanwezigheid van een keuze én met de ondubbelzinnige perceptie van die keuzevrijheid. Dit is door veel deelnemers duidelijk naar voor gebracht.

En waarom één oplossing? Regelmatig werd, vermoedelijk vanuit de idee van risicospreiding en “verdunning van het gevaar”, gevraagd naar de eventuele meervoudigheid van opties, oplossingen of sites (o.m. D.III.2). Moeten B en C echt samen behandeld (IDC.I.2 en 10, IDC.II.5, D.V.8) of is een spreiding mogelijk? Wat met de splijtstoffen? (IDC.I.7, D.V.1 en 8)

Even regelmatig viel anderzijds de bedenking dat we vanaf een zeker niveau van kennis de plicht hebben om ook tot handelen over te gaan. De termijn van de beslissing en van de uitvoering moet kort genoeg zijn, met bij voorkeur een duidelijke kalender die bakens uitzet ernaartoe (D.I.21 en D.II.1). Men wil het graag vooruit zien gaan. Anderen vinden het dan net weer van verantwoordelijkheidsbesef getuigen om de tijd te nemen, alle mogelijkheden goed af te wegen, een kwalitatief maatschappelijk debat te organiseren...

Een veel gewaagde poging om aan de impasse 'wachten vs. beslissen' te ontsnappen bestond in de roep naar toegankelijkheid, omkeerbaarheid en terugneembaarheid, ondanks de begripsverwarring die hier de discussie wel eens doorkruiste (IDC.II.4 en 7, IDC.VI.3 en 10, D.III.5, D.IV.10, D.V.2 en 15, D.VI.6, D.VII.4, D.VIII.12, ...).

De vraag naar de toegankelijkheid, al dan niet tijdelijk, had meestal te maken met de efficiëntie van de controle achteraf (IDC.II.8, IDC.V.8).

Voor veel mensen is het wenselijk om een of andere vorm van openheid, omkeerbaarheid, flexibiliteit te realiseren, met het oog op

- het gebruik van nieuwe technieken,
- nog niet ontdekte of toepasbare vormen van hergebruik,
- andere vormen van afval en grotere hoeveelheden (na een eventueel terugdraaien van de afgesproken uitstapregeling).

Moeilijker te beantwoorden leek de vraag hoelang die openheid dan wel zou moeten gegarandeerd blijven.

Dat omkeerbaarheid niet noodzakelijk is (vanwege de kwaliteit van de gekozen oplossing), kan geruststellend werken, maar dat ze minstens in een eerste (lange) periode nog mogelijk is, werkt blijkbaar nog geruststellender (IDC.VII.1 en 6, D.I.4). Omkeerbaarheid is echter een kans én een risico en presenteert zich als dusdanig als een echt dilemma. Mensen hebben regelmatig gewezen op de moeilijke keuze tussen ‘moeten kunnen herinneren’ (omwille van de aangehaalde redenen) en ‘mogen vergeten’, wat hen comfortabeler lijkt.

Belangrijk is ook om aan te stippen dat de deelnemers zelf verschillende soorten en gradaties van omkeerbaarheid naar voor hebben geschoven. Er is dus geen eensgezindheid over het feit dat die volledig moet zijn, dan wel gedeeltelijk en/of tijdelijk, laat staan over welke termijnen het dan moet gaan. Omkeerbaarheid van de oplossing werd ten slotte ook nog onderscheiden van omkeerbaarheid van het proces (D.IV.10).

In 3.3 hebben we al gewezen op het mogelijk perverse effect van het feit zelf dat een keuze valt. Deelnemers vrezen dat na de beslissing de neiging zou kunnen ontstaan om de onderzoeksinspanningen nu maar terug te schroeven.

3.9 Controle, follow-up, toezicht, begeleidingscomité, ...

(IDC.I.4, IDC.VI.9, D.I.13, D.VII.6 en 10, D.VIII.1 en 9, ...)

Hier heerst een vergelijkbare toestand als vóór de beslissing (vanuit ongerustheid wordt geroepen om garanties), maar nu in de gedachte dat het, na en ondanks het nemen van de beste beslissing, nog altijd mis kan gaan. Een veilige oplossing moet veilig blijven en in min of meerdere mate actief beveiligd worden tegen het risico dat samenhangt met oorlogen, terrorisme, neerstortende vliegtuigen, klimaatopwarming, natuurrampen, sociale omwentelingen, ...)

Ook de vraag wie de site(s) beheert houdt het publiek bezig (IDC.II.3). Een openbare instantie boezemt kennelijk het meeste vertrouwen in en lijkt haast een evidentie te zijn. Dat garandeert een politieke controle die bijdraagt tot de vaak geuite wens van transparantie. Normering en toezicht kunnen zelfs best op een internationaal gecoördineerde manier georganiseerd worden (D.V.12).

Toezien op dat beheer is niet hetzelfde als beheren. Die controle moet in elk geval onafhankelijk zijn en kan niet gebeuren door de beheerder zelf. Anderzijds moeten ook grendels ingebouwd worden om te vermijden dat politiek opportunisme een rol kan gaan spelen.

De frequentie waarmee en de termijn gedurende dewelke controles voorzien moeten worden, bleken geregeld onderwerp van discussie (onder meer IDC.VI.6) en ook over de vraag of de behoefte aan controle afneemt in de tijd of net zal toenemen bestond onenigheid.

Bij het toezicht horen ook allerhande onderzoeken en permanente analyses, met de bijbehorende rapportering, om er meteen bij te zijn als het ergens mis zou gaan. (IDC.II.4) Daartoe zullen de nodige beleidsinstrumenten moeten gecreëerd worden (stralings- en andere normen, maar ook een systeem van nood- en rampenplannen voor als zich toch een ernstig incident voordoet).

3.10 Het tijdsperspectief, omgaan met tijd, science fiction-denken, vergeten, (on)omkeerbaarheid

(D.II.3, D.V.7, ...)

De radioactiviteit neemt op een natuurlijke wijze af met de tijd maar voor bepaalde stoffen kan dat vele eeuwen duren. De natuurwetten dagen ons uit om te denken op zeer lange termijn. De poging om te leren denken op de extreem lange termijnen die het beheer van het radioactief afval vereist, werd door de deelnemers ervaren als tot mislukken gedoemd. Die verre toekomst intrigeert ons, misschien net door het onherleidbaar vreemde ervan, maar ze is te fictief en te abstract om er iets zinvol mee te beginnen.

Aan de ambitie om echt goed te doen voor honderdduizenden jaren zit dus een absurde en naïeve kant. Verantwoordelijk optreden vereist voor sommigen dan ook veeleer dat we nu handelen met het oog op het welzijn van zij die in de overzienbare toekomst het probleem zullen erven. De (verre) toekomst is per definitie een onbekende factor. We hebben ook onvoldoende besef van de tijdelijkheid van onze eigen denkkaders en wereldbeeld. De Verlichting is bijvoorbeeld hooguit 500 jaar oud. De zaken aanpakken vanuit het perspectief van de eeuwigheid zou getuigen van een irrationele, hoogmoedige, quasi-goddelijke ambitie.

In de praktijk bleken de mensen zich bij het denken op een termijn van drie generaties nog relatief comfortabel te voelen. Bij ‘zeer lang’ werd wel eens gewag gemaakt van een tien- of twintigtal generaties (driehonderd, vijfhonderd jaar) maar bij de zeer lange termijn waar het hier in de feiten om gaat kon eigenlijk niemand zich iets voorstellen.

Een dilemma? Enerzijds zijn er de pogingen om een omkeerbaarheid te organiseren op langere termijn dan pakweg een drietal generaties. Dat komt eigenlijk neer op het verlaten van de piste van een passieve of passief wordende oplossing, een oplossing waarbij geen tussenkomst van de mens meer is vereist. En anderzijds, als die pogingen worden opgegeven, dus als men gaat voor onomkeerbaarheid, rest voor sommigen alleen een quasi-religieus vertrouwen dat het, als de omstandigheden niet plots en/of grondig veranderen, goed zal blijven gaan, in de eeuwen der eeuwen...

4 Observaties en aanbevelingen

4.1 Persoonlijke observaties

De synthese van de inhoud van de Dialogen en de IDC geeft uiteraard slechts een beperkt beeld van wat er allemaal gebeurde. De scherpe vragen en de tegengestelde meningen die in de tekst staan, kunnen de indruk wekken dat er een debat heeft plaats gevonden. De gesprekken lagen echter veel dichterbij een dialoog dan bij een discussie. Er werd op vele momenten intensief en actief naar elkaar geluisterd.

Dit neemt niet weg dat er vaak misverstanden waren. Voor de een betekende dit vertraging, voor de ander maakte het 'oplossen' van de misverstanden de zaak juist rijker.

Als procesbegeleiders zijn we zo vrij om aan dit rapport onze persoonlijke observaties toe te voegen en een aantal aanbevelingen.

Op deze manier hopen we dat de bijdrage van de deelnemers nog beter begrepen wordt.

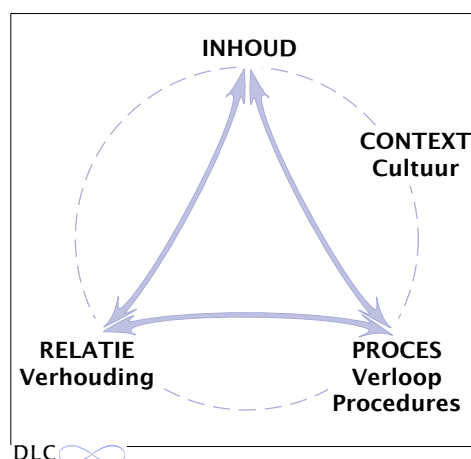
Grondhoudingen

Wanneer we communiceren (praten, schrijven, uitbeelden, ...) doen we dat steeds vanuit een basishouding die toont hoe we ons verhouden tot het onderwerp, tot de anderen en tot het verloop van de ontmoeting.

Het zijn drie aspecten die we terugvinden in ieder communicatie:

a) communicatie gaat steeds ergens over, b) daarbij geven we onbewust aan hoe we onszelf zien, hoe de ander en hoe dit in relatie tot elkaar en c) we doen 'het' op een bepaalde manier (en niet op een andere manier).

Iedere communicatie heeft ook plaats binnen een actuele context die mee kleur geeft aan het gebeuren.

4.2 Omgaan met (ogenschijnlijk) tegengestelde belangen

Tijdens de Dialogen en de IDC hebben we een reeks klassieke grondhoudingen waargenomen. Op het eerste zicht gaat het om houdingen die tegengestelde belangen verdedigen, bv. zorgen voor mezelf en mijn familie of zorgen voor de planeet (local thinking or global thinking), het probleem onderzoeken of het (snel) willen aanpakken.

Bezorgd: *"Ik maak me zorgen over de toekomst van mijn kleinkinderen. Ik wil meer informatie, meer zekerheid."*

Zorgend: *"Ik wil dat de zaken met zorg worden aangepakt, maar aangepakt! De aarde dreigt 'ziek' te worden. Je laat toch geen zieke achter zonder verzorging."*

Idealistisch: *"Er bestaat wel ergens een ideale oplossing. We mogen geen beslissing nemen alvorens die oplossing te hebben gevonden. We moeten blijven zoeken."*

Realistisch: *"Laat ons eerlijk zijn, een ideale oplossing bestaat niet. Het is beter te zoeken naar de minst slechte oplossing én ... niet te treuzelen."*

Onderzoekend: *"Er is nog voldoende tijd om te beslissen. We moeten niet overhaast tewerk gaan. Eerst moet er nog meer worden onderzocht, tot alle risico's zijn weggenomen. Praclay is nog niet afgerond."*

Ondernemend: *"Laat ons nu eindelijk een beslissing nemen, er is voldoende onderzocht. Uitstel vergroot alleen maar de risico's en de kosten. Uitstel is ronduit gevaarlijk!"*

Vanuit een dialoog-standpunt bekeken zijn deze 'tegenstellingen' echter houdingen die beide deel zijn van eenzelfde belang doch die het moeilijk hebben om nader tot elkaar te komen. Het is daarom veel vruchtbaarder om te spreken van 'aanvullende belangen' in plaats van het te hebben over 'tegenstellingen'. Dit is geen eufemistisch taalgebruik, integendeel, het geeft aan waar het in werkelijkheid over gaat. Daarenboven schept het een waarderende houding, zo noodzakelijk om een dialoog te kunnen voeren.

Aanbeveling 1: Spreek niet te snel over 'tegenstellingen'. Gebruik liever het begrip 'aanvullende belangen' en ga na hoe die belangen dichter bij elkaar kunnen komen.

4.3 Omgaan met angst

Bovengenoemde grondhoudingen verwezen naar een gemeenschappelijke bron. Ze wortelen in een tekort: een gebrek aan kennis, aan begrip (ook grip, greep), vertrouwen, inzicht in wat ons te doen en te wachten staat. Dat tekort zorgt voor een onbestemd gevoel. De vrees van de burger heeft bij dit Afvalplan geen duidelijk, omlijnd voorwerp - het gaat vandaag om een strategische keuze, niet om een concreet plan op een bepaalde plek - en krijgt daardoor een onbestemd en onbeheersbaar karakter, verwant aan angst.

Aanbeveling 2: Praat de vrees van burgers niet weg, voor zover dat al zou kunnen, maar geef ze een plaats, maak ze tastbaar, grijpbaar en begrijpelijk.

4.4 Omgaan met taal, met woorden

In iedere communicatie loopt het wel ergens fout en zijn er regelmatig misverstanden. In feite is dat de gewone gang van zaken. Één van de redenen van misverstanden is het verschillend invullen van woorden en termen. We zeggen hetzelfde maar bedoelen daarmee net iets anders dan de ander.

Tijdens de Dialogen en de IDC was het schering en inslag. Telkens opnieuw moest er worden gevraagd: *"Wat bedoel je met ... ?"* Gelukkig was er de bereidheid om naar elkaar te luisteren. Toch kon niet vermeden worden dat zaken soms vaag en onduidelijk bleven. Bij een aantal van de vragen uit hoofdstuk 2, 'Er werden vele vragen gesteld', kan men telkens de opmerking plaatsen: *"Wat wordt hier bedoeld?"*

Aanbeveling 3: Aanvaard dat er misverstanden zijn. Aanvaard dat de ander de begrippen anders gebruikt en invult dan jij dat doet. Blijf doorvragen tot je begrepen hebt wat de ander bedoelt. Tracht zelf duidelijk te omschrijven wat je met bepaalde essentiële termen wil zeggen.

4.5 Omgaan met tijd

Als burgers praten over korte en lange termijn, gaat dat over andere tijdsdimensies dan bij NIRAS-medewerkers. Het niet-wetenschappelijke tijds kader dat burgers hanteren is verbonden met de mensen die ze kennen of gekend hebben. Hun referentiekader omvat 3 tot 4 generaties in het verleden ((over)grootouders en ouders) en evenveel generaties in de toekomst (kinderen en (achter)kleinkinderen). Honderd jaar is voor burgers 'lange termijn'. Dit is totaal verschillend van de geologische tijdsdimensies die NIRAS hanteert. Wanneer NIRAS spreekt over 'lange termijn' gaat het over eeuwen en millennia. Dezelfde begrippen gebruiken maar op een andere manier invullen creëert heel veel verwarring bij de communicatie.

Aanbeveling 4: Duid bij het gebruik van de termen 'korte, middellange en lange termijn' ook steeds de tijdsperspectieven aan in aantal jaren.

Werkelijk voorstelbaar en doenbaar voor mensen zijn de eerste honderd jaar: “Hoe zal het zijn voor mijn achterkleinkinderen?” Daar is nog een betrokkenheid die er niet meer is met de ‘dinosaurussen’ van de verre toekomst. Het is belangrijk om in de aanpak en de communicatie van het afvalplan die eerste honderd jaren veel aandacht te geven. Dat kan onder meer gebeuren door heel gedetailleerd in beeld te brengen wat er na de beslissing van de regering, in de komende 100 jaar, zal gebeuren en dit voor ieder van de verschillende opties. Wanneer men daar een beeld bij krijgt, kan men er zich ook beter toe verhouden en dus een oordeel bij vormen.

Aanbeveling 5: Maak voor elke beheeroptie een duidelijk beschreven scenario dat alle te ondernemen stappen nauwkeurig weergeeft op een tijdbalk.

Daarnaast blijft het belangrijk om het denken op deze ‘zeer lange termijnen’ (bv. 100.000 jaar) hanteerbaar en doenbaar te maken, ook voor gewone burgers. Dit vraagt een extra inspanning.

4.6 Omgaan met informatie

Wanneer burgers nauw worden betrokken bij gesprekken over moeilijke technische en wetenschappelijke kwesties (zoals tijdens de NIRAS-Dialogen) vragen ze steeds om meer en kwaliteitsvolle informatie. Als ze de informatie dan krijgen, kunnen ze die echter niet steeds helemaal verwerken. Hier gaat een gevoel van onzekerheid achter schuil. Informatie vragen is een poging om controle te verwerven. Er zit ook een veronderstelling onder: als men wetenschappers en technici verplicht om een moeilijk onderwerp toch verstaanbaar uit te leggen, zullen die wetenschappers en technici meer stilstaan bij wat ze doen en sterker de band voelen met de maatschappij. Dit is niet helemaal onterecht.

Anderzijds is tijdens de Dialogen duidelijk gebleken dat de verstrekte informatie vertrouwen wekt. Een van de weerkerende opmerkingen tijdens de evaluatie was dat de deelnemers toegaven ‘gerustgesteld’ te zijn en het gevoel hadden dat alles grondig werd bekeken en onderzocht. Ook de specifieke wijze van presenteren van de informatie in interactie speelde een rol. NIRAS-medewerkers waren aanwezig, toonden zich betrokken en waren beschikbaar om vragen te beantwoorden. Ze toonden zich open, luisterend en onderzoekend. Dat is van groot belang.

Aanbeveling 6: Investeer in processen van interactieve communicatie, waarbij de informatie een ‘gezicht’ krijgt, figuurlijk en letterlijk.

De houding van de NIRAS-medewerkers op de Dialogen bevat een succes criterium dat NIRAS zou kunnen doortrekken naar haar opstelling als organisatie tegenover burgers en stakeholders. Hoe kan een organisatie verder een imago ontwikkelen dat hetzelfde vertrouwen inboezemt en op een gelijkaardige manier met het publiek in interactie gaat als haar medewerkers dat doen in individuele contacten? Hoe kan je vanuit een gelijkaardige zorg en bewustzijn aan stakeholdermanagement doen? Dit zijn geen eenvoudige vragen maar het was een markante vaststelling tijdens de Dia-

logen dat NIRAS eigenlijk niet gekend is bij de bevolking, laat staan een imago bezit dat degelijkheid, openheid, toegankelijkheid en vertrouwen uitstraalt. Gezien de duidelijk waarneembare positieve effecten tijdens de Dialogen, dient NIRAS haar communicatie op dit punt bij te stellen.

Aanbeveling 7: NIRAS moet beter gekend raken bij de bevolking en op een open en toegankelijke wijze communiceren over haar opdracht en werkzaamheden. Gezien de complexe aard hiervan verdient het aanbeveling om op dit vlak strategisch tewerk te gaan.

4.7 Omgaan met betrokkenheid

Dit punt gaat over hoe het verloop van de ontmoetingen vormgeven en een ware dialoog met burgers aangaan. We stelden vast dat we als procesbegeleiders bij iedere opeenvolgende Dialoog dieper zijn gaan doorvragen naar de onderliggende waarden en criteria van de uitspraken van de deelnemers. Dat bracht enerzijds een toename in de waarde van de informatie die bovenkwam, anderzijds bracht het ook mee dat burgers van ‘becommentariëren’ steeds meer evolueerden naar ‘zich betrokken en verantwoordelijk voelen’ bij de thematiek. Er ontstond daardoor een dynamiek van wederkerige verantwoordelijkheid. Vragen als “Wanneer is het goed genoeg? Wanneer is voldoende rekening gehouden met deze bekommernis?” daagden mensen uit om verantwoordelijkheid te nemen voor wat ze ventileerden. Dit voelt voor ons, procesbegeleiders, aan als een basiselement in het op gang brengen van maatschappelijke betrokkenheid.

In het ontwerp van de aanpak van de Dialogen hebben we veel aandacht besteed aan hoe we wilden dat mensen zich voelden. Van daaruit hebben we gezocht naar werkvormen die het mogelijk maakten dat meningen naast elkaar konden bestaan en ambiguïteit en tegenstellingen mogelijk waren. Door een diepgaand onderzoek naar onderliggende waarden en criteria van de uitspraken, konden deelnemers elkaars denken over het thema verrijken en ook zonder veel moeite een eerder ingenomen standpunt verlaten.

Aanbeveling 8 : Blijf bij het ontwerp van een ‘ontmoeting’, naast het inhoudelijke aspect (Wat willen we dat er concreet uit de bus komt?), aandacht besteden aan doelstellingen op het niveau van de relatie (Hoe willen we dat de mensen zich tot elkaar verhouden?) en het proces (Hoe moet de ontmoeting verlopen? Welke stappen zijn nodig om het verloop op te bouwen?).

Een laatste element dat invloed heeft op het vergroten van de betrokkenheid heeft te maken met urgentie. Het gaat, in het geval van het Afvalplan, uiteindelijk toch over ‘beslissen’. Men raakt meer betrokken bij een onderwerp, wanneer het proces van de consultatie uitnodigt om bij te dragen tot zorgvuldig beslissen en het duidelijk is dat het er toe doet wat de deelnemers denken en voelen.

Aanbeveling 9: Schenk steeds aandacht aan het kaderen van consultatieve en participatieve processen in het algemeen beleid van de instelling, zodat de deelnemers de ‘draagwijdte’ van hun bijdrage correct kunnen inschatten.

